

Dit is de 53^e uitgave van de Historische Vereniging Bergambacht

Inhoud

Mededelingen van bestuur en redactie		Pag. 1
Troebelen in Berkenwoude	<i>(Gerrit-Anne van Es)</i>	Pag. 4
Over koppen, voorlingen enz.	<i>(Roel Botter)</i>	Pag. 9
Achter de klok	<i>(Roel Botter)</i>	Pag. 14
Strijkers en waterkijkers	<i>(Roel Botter)</i>	Pag. 16
Plateelschilder Gerard Born	<i>(Peter Sluisman)</i>	Pag. 19
Tegeltableau De Concurrent		Pag. 24

Mededelingen van bestuur en redactie

Over ons blad

Dit is alweer de 53^e uitgave van ons blad en het 20^e exemplaar dat ik als redacteur mag samenstellen. In 2018 heb ik deze klus met veel plezier op me genomen, omdat geschiedenis een van mijn passies is en die van onze regio en dorpen in het bijzonder. Daarbij is schrijven een andere favoriete bezigheid, dus vormt dit een mooie combinatie. Tot nu toe heb ik uit mijn gelukkig nog prima functionerende geheugen kunnen putten om interessante verhalen te kunnen schrijven, mede ondersteund door bronnen zoals ons eigen archief, verhalen van medebewoners en databanken zoals het archief in Gouda SAMH.

Ook mochten wij enkele verhalen en informatie van gastschrijvers opnemen waarvoor wij onze dank uitspreken. In deze uitgave staan bijdragen van 2 bestuursleden. Peter Sluisman raakte gefascineerd door het werk van oud-Bergambachtenaar, plateel- en aardewerkkunstenaar Gerard Born (1936-

2016) en schreef een artikel over hem. Gerrit-Anne van Es kwam op het spoor van een verhaal over de toestanden die zich in Berkenwoude afspeelden, voorafgaand aan de aanleg van het waterleidingnet door “De Vijf Gemeenten.” Een hilarische geschiedenis.

Van mijn hand dit keer twee verhalen. Een over oude maten en gewichten en een over waterkijkers en strijkers. Ik wens u veel leesplezier.

Braderie en Open Monumentendag.

Beide dagen waren voor onze vereniging een succes. Op de braderie, die plaatsvond onder stralende weersomstandigheden, was er veel aanloop bij onze kraam. Velen maakten een praatje en waagden een gokje om het aantal pijpenkoppen in een glazen pot te raden, het bleken er 195 te zijn.

Drie deelnemers hadden 196 ingevuld, dus het lot moest uitkomst brengen. Inmiddels is de prijs, een boek over de aanleg van de spoorlijn Gouda-Schoonhoven aan de winnaar overhandigd. We mochten die dag ook nog eens negen nieuwe leden noteren. Een prima opsteker!

Op Open Monumentendag kon de toren van de Ned. Herv. Kerk worden beklommen onder leiding van gidsen. We ontvingen die dag 52 'klimmers' die konden genieten van een schitterend uitzicht over de omgeving door het heldere weer en de voorzieningen die waren getroffen om een veilig uitzicht te bieden. Ook molen Den Arend kon meer dan vijftig bezoekers noteren.

We moesten bij de torenbeklimming helaas enkele belangstellenden teleurstellen. Ondanks berichtgeving in de media en via onze site en facebookpagina, bleken mensen in de veronderstelling dat er wellicht een soort wenteltrap was die je slechts hoefde op te lopen en kwamen met een baby op de arm of heel kleine kinderen. U begrijpt dat dit niet kon worden toegestaan. Te gevaarlijk.

Rabo clubsupport.

Natuurlijk hebben we dit jaar weer meegedaan aan de Raboclubsupport-actie om de verenigingskas te versterken. De opbrengst was dit jaar €308,- Alle stemmers hartelijk dank!

Contributie!!.

Van de penningmeester kregen we het bericht dat begin september een groot deel van de leden de contributie nog niet had betaald over 2024. We hebben begrepen dat wij volgend jaar beter moeten communiceren wanneer de contributie betaald moet worden. Controleert u even of u al betaald heeft?

Nieuwe leden.

De volgende leden mochten wij welkom heten: De hr W.Cappers, De hr A. de Boer, De hr.E. van der Does de Beye, Mevr. L. Overbeek- de Langen, De hr.K.van Herk, De hr. B.van der Marel, Mevr. G.J. Stubbe- Oskam,

Fam. Kouwen, De hr. A.J. van den Dool, De hr.M. Heidekamp Wijk, De hr. C.Scheer, De hr.J.C.Born.

Allen veel genoegen met het lidmaatschap gewenst. Info over onze vereniging vindt u op onze website www.historischeverenigingbergambacht.nl , onze facebookpagina met dezelfde naam, in de Agenda van Het Kontakt en middels mailing vanuit het secretariaat.

Lezingen en Hist. Café. (winterprogramma)

Bij het verschijnen van dit blad is de lezing op 11 oktober over turfsteken al geweest. Op woensdag 20 november is er een fotoavond met historische foto's , gepresenteerd door Aad van der Meijden

Op vrijdag 22 november is er een historisch café met als onderwerp Kunst & Kitsch. U kunt dan van 14.00h tot 16.00h voorwerpen inbrengen om te laten taxeren door Peter Sluisman. Géén boeken en/of sieraden/schilderijen. Uw redacteur is bezig met het nadenken/schrijven over een lezing in januari 2025 over het Bergambachts en Krimpenerwards dialect. Info hierover volgt via de hierboven genoemde media.

De gemoederen in Berkenwoude lopen hoog op bij de invoering van de waterleiding.

(Door Gerrit-Anne van Es)

Mijn oma uit Ameide werd in het jaar 1900 geboren. Het was een leuke oma, waar je graag ging logeren. Ze ging met haar tijd mee, maar vertelde ook veel over vroeger. "Jongen, wat ik allemaal heb meegemaakt in mijn leven, dat zal jij nooit meer meemaken," zei ze regelmatig. "De eerste auto, het eerste vliegtuig, de eerste film, de komst van de radio, de televisie en de invoering van de riolering, de waterleiding en de elektriciteit."

Deze veranderingen in het begin van de twintigste eeuw vonden natuurlijk ook plaats in Berkenwoude, waar men er niet altijd blij mee was. Dat blijkt

uit het onderstaande verhaal, dat gaat over de invoering van de waterleiding in de laatste vijf gemeenten in de Krimpenerwaard: Ammerstol, Bergambacht Berkenwoude, Stolwijk en Vlist. Dit stuitte op weerstand bij de plaatselijke bevolking, met name in Berkenwoude. Het artikel in de Schoonhovense Courant van 15 januari 1936 laat ook zien dat het leven van een burgemeester toen al niet gemakkelijk was. Wat dat betreft is er niet veel veranderd.

Geniet van het leuk geschreven verhaal uit 1936

Burgemeester van Berkenwoude aangeklaagd .

Men zal zich nog wel herinneren toen in Berkenwoude de onderhandelingen gaande waren over al of niet aansluiting bij de waterleiding "De Vijf Gemeenten," een en ander de hartstochten van sommige ingezetenen in het geweer riep. In de raadsvergadering waarin besloten moest worden of men zou aansluiten, werd zwaar geredeneerd over het voor en tegen en het bleek dat een groot aantal inwoners niet heel veel voelde voor het nieuwe snuffje en meer met de sloot en de pomp dan met de kraan op hadden. De heer M.G. de Jong had de protesten der anti's vernomen en mede vanwege het feit, dat ook hij geen bewonderaar was van de aanleg, besloot hij het verzet te organiseren. Hij liet een lijst rondgaan, waarop velen tekenden voor de handhaving van de status quo. Deze lijst nu, vergezeld van schrijven, arriveerde op een voor B. en W. op een onzalig moment in de raad. Het voorstel om aan te sluiten bij de waterleiding was toen namelijk reeds zo goed als verworpen en nu kwamen deze bescheiden de deur dicht doen. Bovendien was de Burgervader niet erg te spreken over de toon waarin het begeleidend en toelichtend schrijven gesteld was.

Het vlugschrift toch spoorde de volksvertegenwoordiging aan geen kranen en buizen in het land te halen, daar het louter in het persoonlijk belang van een eerzuchtig en tiranniek persoon zou zijn, als er waterleiding kwam. De burgemeester las tussen de regels door dat hij daarmee bedoeld werd en derhalve stuurde hij de veldwachter na afloop der raadszitting naar de woning van de heer De Jong, om hem ter verantwoording voor het hoofd van de gemeente te leiden.

Wat er toen gebeurde kunnen we niet zeggen, daar de zaak zich verder met gesloten deuren afspeelde. Op de secretarie volgde een vraag- en antwoord-spelletje,

waaraan alleen het antwoord (van de heer De Jong) ontbrak. De burgemeester pakte de koe direct bij de horens en vroeg op wie het adres zinspeelde. Daar zat de heer De Jong mee. Terecht vreesde hij de toorn van de verbolgen kroonvertegenwoordiger en hij vertelde daarom dat hij iemand anders in het schrijven bedoeld had. Dat was teveel voor de burgemeester. Hij zou de heer De Jong een schop tegen het scheenbeen gegeven hebben, hem zodanig in de arm hebben geknepen, dat er een bloeduitstorting plaats had en hem tot overmaat van ramp het gemeentehuis uitgegooid hebben. Een en ander werd voor de Rotterdamse rechtbank in het reine gebracht, daar de heer De Jong een aanklacht tegen de burgervader had ingediend.

De burgemeester lichtte in dat het niet waar was dat hij de heer De Jong mishandeld zou hebben. Daarentegen had De Jong hem uitgescholden. De president vroeg waarom hij dan geen proces-verbaal van dat schelden van dat schelden had opgemaakt, waarop verdachte zei dat hij de heer De Jong niet erg hoog aansloeg. Getuige De Jong vertelde het vervolg op de mishandelings-geschiedenis. Toen hij beladen met schoppen en knepen weer in de frisse lucht was gearriveerd, richtte hij zijn schreden overstuur huiswaarts. Daar werd hem verteld dat hij er "werk" van moest maken. Dat had hij eerst niet willen doen, omdat er bij het duel geen publiek tegenwoordig geweest was.

Ondertussen had hij een dokter bij zijn wonden geroepen en hem gezegd dat die van de burgervader kwamen. De dokter geloofde dat niet. "Tot zoiets is de burgervader niet in staat," zei hij.. Getuige liet het er echter niet bij zitten en had een kennis opgedragen een briefje aan de Officier van Justitie op te stellen. Dat was gebeurd, De Jong had het schrijven ondertekend, het werd in de bus gedaan en daarmee was de zaak aan et rollen gebracht. Getuige zei nog dat hij de kwestie als een civiele zaak had willen behandelen en dat hij de burgemeester nooit in het openbaar had willen aanklagen.

Getuige M.Slinger uit Bergambacht had op den historischen avond een boodschap in Berkenwoude gedaan en langs het gemeentehuis komende, hoorde hij in de zijgang van het pand schelden en razen. Hij luisterde oplettend en kwam spoedig tot de ontdekking dat het de burgemeester was, die aan het schelden was getogen.

Onder de uitdrukkingen die in het vocabulaire van de burgemeester voorkwamen, behoorde ook het woord "ploert." Tenslotte was de heer De Jong weer buiten verschenen, maar getuige had niet gezien dat de verdachte hem vasthield of hem schopte.

De heer A.J. Reborst memoreerde wat de heer De Jong hem al zo verteld had omtrent het gebeurde. Volgens De Jong zou de burgemeester hem zelfs gebeten hebben. Uit eigen waarneming wist de getuige echter niets te vertellen.

De arts die De Jong behandeld had, de heer J.H.C. Muller zei op het stuitbeen van de heer De Jong een pijnlijk plekje en op de linkerarm enkele onbetekenende bloeduitstortingen geconstateerd te hebben. Volgens de heer De Jong had het onderzoek een half uur na de mishandeling plaats gehad.

Vrijspraak gevraagd.

De officier, mr. Meischke, verklaarde de zaak in het openbaar te hebben gebracht, omdat dat beter was voor de verhoudingen in Berkenwoude. Zich vervolgens tegen de getuige kerende, zei hij dat De Jong de burgemeester had aangeklaagd, omdat hij hem "zocht." Tenslotte verzocht hij vrijspraak omdat de beschuldigingen ongegrond waren.

De verdediger, mr. J. Elsbout deed er nog een schepje bovenop en schetste de verhouding tussen de getuige en de verdachte, welke zeer slecht is. De Jong liet geen gelegenheid voorbijgaan om de burgemeester dwars te zitten. Ook de spreker achtte de mogelijkheid uitgesloten dat de burgemeester mishandelend en scheldend zou optreden.

Moraal.

En aldus sprak de president, mr. G. van Oosten Slingerland tot de heer De Jong, "het is wel heel gemakkelijk om een overheidspersoon aan te klagen, maar uit den eis van het O.M. kunt u opmaken dat het beter is om met dergelijke agitaties op te houden, anders krijgt u er zelf last mee. Het is ongerijmd om een overheidspersoon zonder een enkele reden onder verdenking te brengen. Bovendien ontheft de autoriteit van de burgemeester van Berkenwoude hem van alle verdachtmakingen".

De uitspraak werd bepaald op 23 januari.

Op vrijdag 16 juli 1937 werd, ondanks de weerstand, het waterleidingbedrijf "De Vijf Gemeenten" te Bergambacht door de Commissaris van de Koningin, Jonkheer van Karnebeek, officieel in gebruik gesteld.

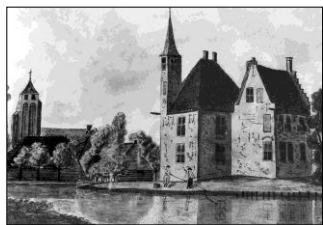

Van links naar rechts: A.C. v.d. Graaf (wethouder van Stolwijk), onbekend, J. Kooiman (burgemeester Bergambacht en Ammerstol), G. V.W. Baron van Hemert tot Dingshof (burgemeester van Haastrecht en Stolwijk), Jonkheer H.A. van Karnebeek (commissaris van de koningin), burgemeester M. Gautier (Berkenwoude).

Over koppen, voorlingen, honden en weeren.

(door Roel Botter)

Een titel van een artikel waarop de lezer even kan kauwen en zich waarschijnlijk zal afvragen: waar gaat dit in vredesnaam over? Ik zal u niet lang in het ongewisse laten. Koppen, voorlingen, honden en weeren zijn inhouds- en oppervlaktematen. Het is enige tijd geleden dat Peter Sluisman een lezing hield over dit onderwerp. Die lezing heette Meten is Weten. Tijdens die lezing werd nog eens duidelijk dat voor de Franse tijd iedereen maar wat deed. Althans, zo leek het. Er waren maten en gewichten die weliswaar op veel plaatsen dezelfde naam hadden, maar van stad tot stad en van streek tot streek konden verschillen. De Haagse el was omgerekend bijvoorbeeld 69,4 cm, terwijl de Twentse el slechts 58,7 cm was. Omdat het ontstaan van de el gerelateerd was aan de ellepijp, een bot in de onderarm, zou je bijna gaan denken dat Twentenaren mogelijk nogal kleine mensen waren, maar ik denk dat de keuze voor die maat een andere reden had. Laat ik echter niet op de dingen vooruit lopen. De meeste verhalen die ik over de historie van onze dorpen schrijf en over die in het algemeen, ontstaan door een ingeving, een idee, dat bij me opkomt, of wanneer er zich iets voor doet dat leidt tot een gedachte waaruit dan weer een verhaal ontstaat. In dit geval betreft het een lijst die ik tussen mijn papieren vond. Een lijst met daarop de opsomming van de weeren waaruit Bergambacht en 's Heeraartsberg bestonden rond 1740. Iemand zal me die lijst waarschijnlijk ooit gegeven hebben, ik weet niet meer hoe ik er aan kom.

Kasteel 's Heeraartsberg in 1740

(pentekening)

Maar nu over die weeren. Wat is een weer? Er zullen ongetwijfeld lezers zijn die de betekenis van een weer kennen, maar ik ben er van overtuigd dat het voor de meesten een vaag begrip is.. Sommigen

zullen de associatie met namen als Westerweeren, het Molenweer enz. wel herkennen en dat klopt. Simpel gezegd is een weer een stuk land tussen en doorsneden met watergangen en sloten. Weeren zijn niet maatgebonden en kunnen verschillende afmetingen hebben. Ze werden vastgelegd in een zg. weerenboek. Je zou het als een voorloper van het kadaster kunnen beschouwen.

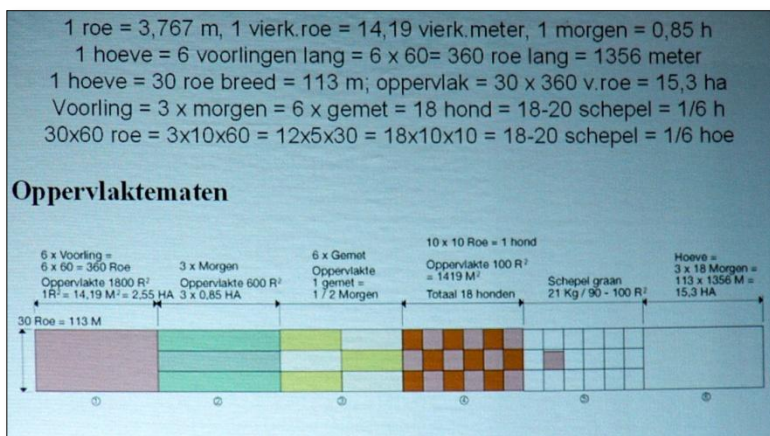
Elk weer had een nummer, daarnaast was er een naam, die meestal gerelateerd was aan die van de eigenaar of aan de afmeting. Ja, verwarrend, ik weet het, maar het was nu eenmaal zo. Zo was er bijvoorbeeld een weer met de naam Bastiaan Sijbranden Viertel. Dit weer had als eigenaar waarschijnlijk Bastiaan Sijbranden en had de afmeting van een viertel. Maar over die maat en nog een trits anderen straks. Verder werden de afmetingen van de weeren aangegeven in morgen, hond en roede. Bent u er nog? De morgen vind je nog wel terug in namen van gebieden. In Gouda, bij de Goudse Hout ligt bijvoorbeeld de Twaalf Morgen.

De morgen is een oude oppervlaktemaat die eeuwen geleden aangaf hoeveel grond er in een ochtend kon worden omgeploegd. Of dat een handgetrokken ploeg was of een ploeg met een of twee paarden is mij niet bekend, maar er zal ongetwijfeld een afspraak over zijn gemaakt. Om het in de huidige maatvoeringen aan te geven via de oude indelingen: Eén morgen = 6 hond = 600 roeden = 0,85 ha. Dat is dus 8500 vierkante meter.

Een hond als maataanduiding wordt nergens meer gebruikt, een roede daarentegen wel, zij het dat dit alleen in onderlinge communicatie op het platteland nog het geval is en het geen officiële status heeft. Mijn opa had bijvoorbeeld een tuin (een akker werd dat vroeger genoemd) langs de wetering die langs de oude watertoren naar het westen loopt. Die akker had een afmeting van 40 roeden over de hele breedte van het grondstuk. Een roede was 3,7 meter. Dus wanneer ze gingen spitten, (met de hand) wisten ze dat ze 150 meter voor de boeg hadden. Spitten doe je achterwaarts, dus het is daarom dat hij zei: “niet achterom kijken, wanneer je natte voeten krijgt, ben je er”. Dan stond je dus in de slootkant. Over deze spitterij straks nog een korte anekdote.

Terug naar de weeren; Bergambacht en 's Heeraartsberg bestonden ooit apart van elkaar. Het gezag viel echter onder één ambachtsheer die zetelde in het kasteel 's Heeraartsberg. Vergelijk het maar met Ammerstol en Bergambacht in de vorige eeuw. Beide gemeenten hadden natuurlijk wel een eigen gemeenteraad, maar dezelfde burgemeester. In het weerenboek van 1742 worden de oppervlakken van beide gebieden exact opgegeven. Bergambacht bestond uit 136 weeren en had een oppervlakte van 1240 morgen, 1 hond en 98,5 roeden. Dat komt overeen met 1054 ha. 's Heeraartsberg bestond uit 165 weeren en had een oppervlakte van 924 morgen, 2 hond en 6,5 roeden, dat is 785 ha. De weeren in 's Heeraartsberg waren dus gemiddeld kleiner dan die in Bergambacht.

Om het nog wat ingewikkelder te maken werd een weer ook wel anders genoemd. Het kon ook een 'hofstee' heten, wat waarschijnlijk verwijst naar een boerderijplaats en had een afmeting van 5 tot 14 morgen. De naam 'viertel' werd ook vaak gebruikt. Dat was een stuk grond van 3 tot 5 morgen en dan was er nog de 'geer,' wat duidde op een niet rechthoekig stuk land. Een aantal voorbeelden: nr.19, De hofstee van de Rossen 11 morgen, 3 hond en 14 roeden, de al hier eerder genoemde nr.129 Bastiaan Sijbranden Viertel 3 morgen, 3 hond. nr.4 Sijmon Dammits Viertel, 5 morgen, 3 hond en 8,5 roede. De Oosterhoef en de Westerhoef, beide 12 morgen. Deze laatste twee namen zien we terug in het huidige stratenplan van Bergambacht.

Het overzicht op de vorige pagina maakt een en ander iets duidelijker, maar ik moet opmerken dat daar ook weer begrippen staan die bij menigeen vragen zullen oproepen. Een 'voorling' komt overeen met 60 meter, een 'schemel' kan zowel een oppervlakte-als inhoudsmaat zijn, een 'gemet' is 0,4 ha. Het 'mud' werd nog lang gebruikt in de kolen- en aardappelhandel en was ongeveer 70 kg. Een 'kop' werd gelijkgesteld aan een liter. Ik moest bij mijn opa wel eens 'vijf kop' aardappelen uit de schuur halen. Die werden dan in een ijzeren maatvat van vijf kop afgemeten.

Half mud, 5 schemel en 5 kop.

Het 'gemet' is een maat die vrijwel volledig in de vergetelheid is geraakt, op één uitzondering na. We hebben allemaal wel op school geleerd over het kleine eiland Tien Gemeten in het Haringvliet. Ooit rond 1600 was dit een zandplaat met een oppervlakte van 10 gemet, 4 ha dus.

Rond 1750 werd de plaat bedijkt

en gingen er mensen wonen. Het groeide uit tot een eiland van nu 1050 ha. Met de terminologie van toen zou dat 2625 gemeten zijn. Oorspronkelijk heeft het eiland dus haar naam te danken aan de tien gemet(en) uit 1600.

Een 'grein' is een gewichtseenheid van omgerekend 65 milligram. Heel weinig dus. Duidelijk wordt daarmee de uitdrukking dat iemand ergens "geen greintje besef of benul van heeft". Zo langzamerhand is nu wel duidelijk dat aan deze chaos een einde moest komen. Alleen al voor de internationale handel was dit een crime. In 1799 had Napoleon in Frankrijk het metrische stelsel ingevoerd. In 1809 vaardigde koning Lodewijk-Napoleon - de eerste koning van Nederland- een wet uit als voorbereiding voor de invoering van het Nederlands metrieke stelsel. In 1816 was het zover. Koning Willem I had de troon bestegen en voerde het stelsel in. Het was een kopie van het Franse metrische stelsel, maar Nederland zou Nederland niet zijn als niet iedereen te vriend moest worden gehouden. Polderen is al heel lang geleden uitgevonden. De maten als meter, liter enz.

bestonden wel, maar hielden nog lang ouderwetse namen van voor de Franse tijd. Een kilometer heette bijvoorbeeld ‘Nederlandse mijl.’ Pas in 1870 werd die onzin beëindigd en stapte men over op de internationaal geaccepteerde benamingen. Een enkel begrip bleef nog in gebruik, totdat de ijkwet van 1937 ze verbood. Enkele begrippen leven nog wel in de spreektaal voort, zoals ‘bunder’ en ‘ons.’

km	(kl)	kg	1000
hm	hl	hg	100
dam	dal	dag	10
m	l	g	1 = E
dm	dl	dg	0,1
cm	cl	cg	0,01
mm	(ml)	mg	0,001

10^x

Waarlijkheid 6-A
Internationaal 1937-Edictie
Uitgeverij De Waard, Amsterdam

De plaat waar menigeen op de Lagere School nog mee gewerkt heeft.

Nu nog die beloofde anekdote. Het was 1936. Henk en Toon Botter waren dat enorme stuk van 40 roe, zo'n honderdvijftig meter, aan het ompspitten. Geen van beide vond voldoening in de klus, maar het moest nu eenmaal. Vooral Toon had de P in, hij had andere ambities. Een toekomst van spitten en kolen sjouwen was voor hem een gruwel. Toen hij met de pest in zijn lijf de weerbarstige grond te lijf ging, zag hij in de verte op de Dijklaan een vrachtwagen van een Bergambachtse ondernemer rijden. Dat was de druppel. Hij wilde ook rijden! Woest sloeg hij met zijn spade op de aarde, zo hard dat die daardoor resoluut in tweeën brak. "Nou is het klaar, ik ga een vrachtwagen kopen," riep hij nijdig. Hij leende geld van zijn vader en begon een transportbedrijf. Binnen een half jaar had hij de wagen terugverdiend.

Botters transportbedrijf (inmiddels verkocht) vond haar oorsprong dus op een kwade dag in 1936 in de polder tijdens het spitten.

Achter de klok

1908

2024

Je hoort onder de ouderen nogal eens de opmerking “dat het toch zonde is dat alles maar gesloopt is in de Hoofdstraat.” Vooral aan de oostzijde heeft zich een metamorfose voltrokken vanaf de Burgemeester Uilkenstraat tot ruwweg de Pleinstraat. Foto’s uit het begin van de vorige eeuw versterken die nostalgische gevoelens ook wel. De realiteit was echter dat de meeste panden die zijn verdwenen, gewoon op waren. Bouwkundige rapporten uit de jaren ’50 en ’60 bevestigen dat ook. Natuurlijk waren de markante villa’s van Van der Straaten, waarachter destijds Timmerfabriek Samenwerking stond en nu het H.B. Nederburghplein is, fraaie blikvangers. Echter om te bewonen hadden ze hun tijd gehad. Koud, tochtig en lek. En dat gold voor meer panden aan die zijde van de straat.

Wat er voor in de plaats is gekomen zal mogelijk niet iedereen bekoren, maar dat is onvermijdelijk. Het geeft het dorpscentrum wel een dynamischer uitstraling. Toch is het niet allemaal kommer en kwel en wordt er ook getracht panden zodanig aan te passen dat ze een nieuwe bestemming krijgen. Ik bedoel in dit geval de voormalige Chr. School op Hoofdstraat nr. 104. Het gebouw staat er sinds 1882 toen in Bergambacht een Chr. School

werd opgericht. De kosten evenwel van dit onderwijs kwamen geheel voor rekening van de ouders van de leerlingen. Pas in 1917 kwam aan de zg. 'schoolstrijd' een einde en vond er een financiële gelijkschakeling plaats tussen openbaar- en bijzonder onderwijs.

Er werd in de loop der jaren nog een noodgebouwtje met twee lokalen op het plein achter de school gezet, waar wisselend de 1^e en 2^e klas en later de kleuters werden ondergebracht. In 1957 verhuisden de leerlingen naar het nieuwe schoolgebouw aan de Badhuisstraat. Aan de Hoofdstraat werd nog enige jaren een V.G.L.O. in stand gehouden, maar die onderwijsvorm ging vrij snel ter ziele. Het gebouw werd verkocht aan de familie Ter Harmsel die enige jaren geleden op haar beurt de opstallen weer verkocht. Er volgde een grondige verbouwing, waarbij grotendeels het silhouet van de school werd behouden, maar het een prachtige moderne uitstraling kreeg en nu plaats biedt aan cliënten van de stichting TanMar, die hier met begeleiding kunnen wennen aan het zelfstandig wonen en voorbereid worden op de volgende fase: het volledig op eigen benen staan met indien nodig, nog beperkte ondersteuning.

De naam van het gebouw: Achter de Klok is gekozen naar aanleiding van een artikel dat ik schreef voor Winkelhof Magazine over de uitdrukkingen 'achter de klok, of onder de toren'. Achter de klok was het lokaaltje op de verdieping waar aan de buitengevel de klok hing en nog hangt.

2024

Het noodgebouwtje

De jassenhaakjes van de kleuters

Strijkers en waterkijkers

(door Roel Botter)

Het is 1968. De naoorlogse economische boost begint langzaam af te zwakken, maar de welvaart is spectaculair toegenomen. De kleine man kan zich een autootje permitteren en televisie is een algemeen bezit geworden, nog wel in zwart-wit. Bij shows van Toon Hermans, of een voetbalwedstrijd op tv zijn de straten leeg en is Nederland aan de buis gekluisterd. Willem Duys presenteert al een aantal jaren de allereerste talkshow in Nederland 'Voor de vuist weg.' Hij ontvangt live gasten van allerlei pluimage, wat soms tot hilarische of ongemakkelijke situaties leidt. In één van die uitzendingen ontvangt hij Willem van de Moosdijk, een wat obscure, zelfbenoemde kruidendokter die leefde van de ellende van zijn medemens.. Die uitzending is het begin van een bizarre ontwikkeling, die eindigt met een overval op een geldloper door Van de Moosdijk en zijn broer, waarbij ze een buit van een miljoen gulden scoren die overigens nooit wordt teruggevonden.

Deze affaire dook weer op in mijn herinnering toen ik al bladerend in het

dagboek van de Bergambachtse mevr. v..D. las dat ze overwoog naar een kruidendokter te gaan. Ze schreef: "27 maart 1952, met mijn schoonzus naar Den Haag naar een kruidendokter, G. Hardorf, Tomatenstraat 11, voor de bronchitis die ik al zoveel jaren heb. Proberen!"

Willem van de Moosdijk

In 1950 schreef ze al over een befaamde zg. 'piskijker' uit Rotterdam die was overleden; Pieter van Bijsterveld. Hij zou 55 jaar talloze mensen hebben behandeld die door de reguliere geneeskunde waren opgegeven en vaak waren genezen. Tegenwoordig hoor je nog wel eens een enkele keer de uitdrukking: "Man, ga met je water naar de dokter" om aan te geven dat degene aan wie het gericht is, niet helemaal goed bij zijn hoofd is.

Voor de oorlog, zo in de jaren '20 en '30 hield een befaamd piskijker - zo werd dat nu eenmaal genoemd – praktijk in Rotterdam. Dr. Pieter van Bijsterveld was bekend als o.a. kruidkundige, urinoloog, waterkijker en chemicus. Zelf noemde hij zich uroscoop.

Een opleiding had hij niet. In 1895 vestigde hij zijn 'Instituut voor urine- en bloed onderzoek in de Rotterdamse binnenstad. Na het bombardement in 1940 verhuisde hij naar de Graaf Florisweg. Een buurjongen uit die tijd vertelde het volgende: “Ik heb een

aantal herinneringen aan Pieter van Bijsterveld. Loop met je pis naar Bijsterveld was een veel geboorde vervensing. Het scheldwoord 'zeiksnor' ook. Van Bijsterveld was een grote man met een zware knevel die nogal geel was uitgeslagen. Mijn vriendjes beweerden dat dat kwam omdat hij met zijn snor altijd boven de pislefjes hing. In de ochtenduren, als ik naar school ging, stond er altijd een rij patiënten voor zijn deur te wachten, meest boeren van de Zuid-Hollandse eilanden. Elke dag lag er bij een boom voor zijn huis wel een aantal weggegooide pislefjes.”

De kwakzalver van Jan Steen

Pieter van Bijsterveld verdiende een vermogen met zijn praktijk. Na zijn dood op 28 september 1950 schreef het Rotterdams Nieuwsblad dat zijn jaarinkomen werd geschat op een cijfer met vijf nullen. Hij had het zo druk dat achter zijn naam in het telefoonboek de opmerking was toegevoegd: “Wenst niet opgebeld te worden.” Bij zijn begrafenis in Crooswijk waren honderden belangstellenden. Zevenhonderd van hen legden geld bijeen om een zwartmarmeren grafmonument aan te schaffen, dat een jaar later werd onthuld. De uitdrukking ‘Loop met je pis naar Bijsterveld’ is in 1974 opgenomen in het Bargoens woordenboek, maar wordt nauwelijks meer gebezigd. Tot zover de ‘piskijker.’ Het feit dat mevr. v. D. met haar

schoonzus naar een kruidendokter in Den Haag is gereisd, maakt duidelijk dat het geloof in dit soort figuren alom verbreid was. Ook in ons dorp kende men tot in de jaren '70 nog een bekende strijker. 'Bakkertje' was een begrip. In de decennia daarvoor kende men ook veel strijkers die dieren behandelden, men 'verkoch' elkaar wratten, bewaarde water van gesmolten maartse sneeuw in flessen en zette die op een donkere plek. Ik heb geen idee waarvoor dat water werd gebruikt, maar in mijn jeugd deed men dat nog. Het moest echt maartse sneeuw zijn, sneeuwwater uit februari of april werkte niet. Koperen centen werden in een huis op bepaalde plaatsen gelegd tegen ziekten en boze geesten. En dan was er het befaamde 'kruijkeswater.' (zie hieronder de advertentie uit 1928 van Jongebreur uit

Het vanouds bekende
KRUIKENWATER
 van
P. C. Jongebreur te Ouderkerk a. d. IJssel
 geneesmiddel tegen been-t.b.c.,
 klier- en huidziekten
 wordt met steeds toenemend succes gebruikt

De heer W. H. v. d. PLOEG, Elegantijsgracht 26 te Amsterdam schrijft ons:
 Op 27. Maart 1925:
 Ik ben 14 jaar ziek, door nikswerking van klieren op beenen en armen, waarvan ik de eerste acht jaar moest blijven liggen. Nadien heb ik het Kruijkenwater van P. C. Jongebreur te O. a. d. IJssel gebruikt en ben nu zoover opgesteekt dat ik niet een stok loopen kan.
 Op 10 Augustus 1927:
 Zonder mij al te veel in te spannen, kan ik nu reeds een paar uur loopen, wat ik, vergeleken toen ik nu ongeveer 2 jaar geleden uw Kruijkenwater begon te gebruiken, nog geen kwartier kon, een reizen-voorstelling is.
 Op 2 November 1928:
 Tot mijn groote genoezen berisdt ik u, dat mijn gezondheid in de 2 jaar dat ik uw Kruijkenwater gebruikte, in zooverre hersteld is, dat ik momenteel zonder kruijken of stikken door Amsterdam wandel en ik mij als geheel genezen mag beschouwen. Ik acht dat ook thans den tijd gekomen is vrijheid te geven dit op elke wijze te publiceren.
 Hoogachtend,
 w.g. W. H. v. d. PLOEG.
 Volledige briefwisseling is in ons bezit.
 Wederverkoopters gevraagd voor elke plaats (96)

Ouderkerk aan den IJssel, waarin ene heer v.d. Ploeg uit Amsterdam zijn wonderbaarlijke genezing beschrijft die hem in de loop van drie jaar ten deel is gevallen dankzij het gebruik van dit wondermiddel.

Nadat hij 14 jaar ziek was geweest, waarvan hij 8 jaar het bed moest houden en toen overgegaan was op kruijkenwater, was hij in 1925 weer zover dat hij weer met een stok kon lopen. Uiteindelijk, na waarschijnlijk vele liters van het vocht te hebben geconsumeerd wandelde hij in 1928 weer vrolijk en zonder stok door Amsterdam.

Jaap van Vliet schrijft in zijn verhalenbundel 'Dorpsverhalen,' waarin hij op hilarische wijze wetenswaardigheden van de Bergambachtse dorpsgemeenschap vertelt rond de jaren '50, over dit fenomeen. Wanneer de smid paarden besloeg, moesten hoefijzers in het smidsvuur worden warmgestookt, aangepast en weer afgekoeld worden. Dat afkoelen gebeurde in een waterbak bij het smidsvuur. En om het water in die bak ging het. Er werden magische krachten aan toegeschreven. Het hielp tegen en voor van alles. Je hoefde niet ziek te zijn, je kon het ook preventief gebruiken. Het water werd gezeefd en in flessen gedaan, waarna het door drogisten werd verkocht als een drank die overal goed voor was. Jaap van

Vliet moest elke avond, voor het slapen gaan, een glaasje drinken.”Toe nou jongen, het is zo goed voor je,” sprak zijn moeder wanneer hij protesteerde.

We kunnen er nu om lachen, maar is dat terecht? Voor een groot deel wel en zeker wat dit ‘duvelswater’ betreft, maar ik wil toch niet voorbij gaan aan integere magnetiseurs (de vroegere strijkers) die bewezen resultaten boeken. En kijk eens op social media, waar je wordt bestookt met reclame voor talloze drankjes, preparaten om af te slanken en attributen ter verlichting van pijnen en kwalen. De kwakzalvers zijn nog steeds in groten getale in ons midden. Ze zijn alleen met hun tijd meegegaan en bieden hun waren en diensten nu digitaal aan. Er worden nog altijd kapitalen verdiend aan goedgelovigheid.

Gerard Born een geweldige plateelschilder (1936-2016)

(Door Peter Sluisman)

Wanneer je in Bergambacht geboren bent en je hebt een bepaalde leeftijd, dan heb je Gerard Born waarschijnlijk wel gekend. Gerard komt uit een groot gezin. Samen met zijn jongste broer Jan vormden zij het artistieke duo binnen de familie. Gerard was de oudste en ontwikkelde zich tot een bijzonder begaafde plateelschilder. Jan heeft ook een opleiding tot plateelschilder gevolgd, maar heeft zich later toegelegd op tatoeëren, wat hij nog steeds doet.

Wanneer je niet in Bergambacht geboren bent, zegt de naam Gerard Born je waarschijnlijk niets, sterker nog, als ik aan aardewerk denk, denk ik op de eerste plaats aan Delft, Makkum en aan de bekende industrie in Gouda (De Plazuid, Zenith, Goedewaagen enz.) vervolgens een tijdje niets en dan Schoonhoven, want daar is ook een aardewerkfabriek actief geweest. Maar Bergambacht en aardewerk kon ik niet verzinnen en toch is ook hier fraai beschilderd aardewerk gemaakt. Ik werd er voor het eerst opmerkzaam op gemaakt tijdens de laatste braderie in het dorp op zaterdag 31 augustus, waar we als Historische Vereniging een kraam hadden. Een familielid van onze secretaris Roel Botter had als decoratie een fraai gekleurd wandbord op de kraam gelegd met een afbeelding van de toren van de Laurentiuskerk

in de steigers. In een cirkel staat de tekst: “Ter herinnering aan de torenbouwers van Bergambacht 1963”

In 1963 werd de toren namelijk gerestaureerd en kreeg een andere spits. Roel vertelde dat dit een uniek bord was en geschilderd is door Gerard Born. Het gezin woonde toen naast de brandstoffenloods, letterlijk ‘onder de toren.’ Het was aan zijn moeder geschonken door de restaurateurs als dank voor de koffie en versnaperingen die ze gedurende de restauratie hadden gekregen. Het zei mij natuurlijk helemaal niets, maar gaandeweg de dag vorderde

waren er verschillende mensen die aandachtig naar het bord keken en meteen zeiden: “dat moet Gerard Born geschilderd hebben.”

Mijn nieuwsgierigheid was gewekt. Wie is of was Gerard Born en maakte hij alleen van dit soort bordes of is er meer?

Gerard Born is geboren in Bergambacht op 4 augustus 1936. Hij overleed op 22 oktober 2016 in Limburg. In zijn jonge jaren werkte Gerard in loondienst bij de aardewerkfabriek Reparon in Gouda. De fabriek had een ingang in de Zeugstraat en maakte heel divers- vooral commercieel aardewerk. In de jaren '50 en '60 bestonden er tientallen kleine aardewerkfabriekjes in Gouda. Gerard leerde bij Reparon het pottenbakkersvak. Op zeker moment kreeg Reparon een opdracht van de FNV (dat zal toen het NVV geweest zijn, vermoed ik) om, schrik niet, 250.000 asbakken te maken als relatiegeschenk voor hun leden. Reparon mocht er wel een paar jaar over doen. Bij nader inzien zag hij van de order af vanwege het grote aantal. Gerard zag het wel zitten en nam de order over.

Hij begon toen in een pand achter bakker De Kovel aan de Hoofdstraat in Bergambacht, zo ongeveer op de plek waar nu Soet Woninginrichting is gevestigd. Daar heeft hij een aantal jaren gezeten, zijn bedrijf groeide en de

ruimte werd te klein. Daarop kocht hij de voormalige bakkerij van Piet Kok op Voorstraat nr.9. Hij produceerde in het algemeen relatiegeschenken die voor 90% bestonden uit asbakken, die niet met de hand werden beschilderd, maar gescreend. Relatiegeschenken signeerde hij niet, waardoor het lastig is dit werk aan hem toe te wijzen. Maar naast puur commercieel- en toeristenaardewerk maakte hij ook andere zaken die hij wel signeerde of, toen hij in de Voorstraat werkte, met "De Klopper Bergambacht." Naast werkplaats had hij van de voormalige bakkerswinkel een winkel in aardewerk gemaakt die hij 'De Klopper' noemde.. Dit merk gebruikte hij voor handgeschilderd werk zoals uit een ander bord van de toren blijkt. (zie foto)

Het fraaie bord met de restauratie van de kerk in 1963 is niet gesigneerd, maar werd door verschillende mensen herkend als werk van Gerard. De winkel heeft niet lang bestaan, want het leidde teveel af van zijn werk. Naast relatiegeschenken en handgeschilderde objecten heeft Gerard ook grote opdrachten gekregen en uitgevoerd.

Hoe de bekende horecaman Arie van der Valk met Gerard in contact kwam weet ik niet, maar hij kwam regelmatig bij Gerard en bewonderde zijn werk. Zo bestelde hij o.a. een groot tegeltableau van 70 gekleurde tegels, waarop allerlei vogels uit het bekende Avifauna in Alphen aan den Rijn zijn restaurant moesten verfraaien. (Geen geringe opdracht). Zijn jongere broer Jan vertelde dit in een interview met Roel Botter.

Nieuwsgierig geworden heb ik contact gezocht met de huidige directeur Van der Valk in Alphen aan den Rijn en een afspraak gemaakt. Aanvankelijk begrepen ze niets van mijn verhaal en vertelde men dat er geen tegeltableaus meer aanwezig waren in het restaurant. Een oudere medewerker wist te vertellen dat achter de schouw in het restaurant tegels hadden gezeten, maar daar hadden ze met een verbouwing een plaat voor gezet. Of dat tegels van ene Gerard Born waren; hij had geen idee.

Maar al pratende schoot het de directeur te binnen dat er in het ander gebouw, ergens op de gang bij de administratie, een grote plaat met opgeplakte tegels stond. En zowaar: er kwam een prachtig gekleurd tableau tevoorschijn, gesigeneerd; G. Born.

Het tegeltableau van Gerard Born in Avifauna.

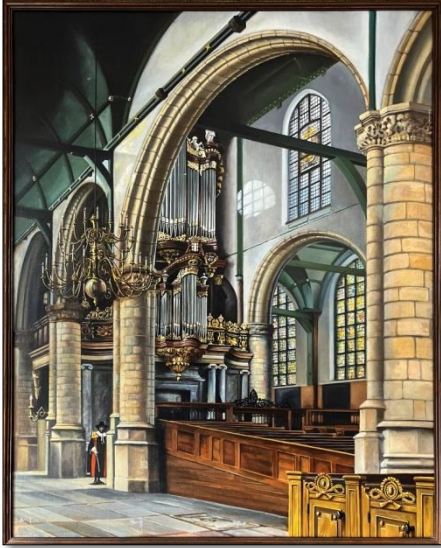
Hij kon zich vaag herinneren dat in het park zelf ook zo iets was geweest met grote neushoornvogels, maar helaas, na wat telefoontjes, was dat nergens meer te vinden. Hij verontschuldigde zich door te zeggen dat dit allemaal werk van z'n opa Arie van der Valk was geweest en dat de zaak daarna een aantal moderniseringën had doorgemaakt. Helaas gaat dit soort dingen zo, denk even aan de bijzondere zonnwijzer bij boerderij Bouwlust die we op het nippertje (niet helemaal compleet) konden redden van de ondergang. Dat Gerard meer bijzonder werk heeft gemaakt is zeker, gezien

een aantal foto's, maar precies wat en hoeveel weten we niet. Jan Born vertelde dat een zekere mijnheer Achterberg in Utrecht veel werk van Gerard kocht en daar een soort museum van heeft ingericht, maar adres en locatie zijn ons niet bekend.

Toen hij in Bergambacht uit zijn jasje groeide, verhuisde hij rond 1976 naar het industrieterrein in Stolwijk, waar hij meer ruimte kreeg. Vervolgens kocht hij enige jaren later een boerderij in het Drentse Norg. Daar maakte hij souvenirs voor toeristen die hij vanuit zijn boerderij verkocht. Hij kon echter niet goed aarden op de Drentse hei, kwam terug naar de regio en ging in Gouda wonen. Na het overlijden van zijn vrouw, verhuisde hij naar Limburg, waar zijn dochter woonde en trok bij haar in. Na twee jaar overleed hij daar. Zijn gesigneerde werken zijn intussen collectors items geworden.

Hieronder nog enkel werken van Gerard Born.

Interieur St. Janskerk in Gouda
(olieverf door Gerard Born)

We blijven nog even in de keramiëksfeer. Eind oktober kwamen we via ons lid Rudolf de Groot in het bezit van onderstaand tableau, afkomstig uit Timmerfabriek De Concurrent die in 1981 sloot. We weten er nog geen bestemming voor, maar omdat het een van de laatste tastbare herinneringen is aan de Bergambachtse timmerindustrie, hebben we het onder dankzegging aanvaard. Ideeën over een bestemming zijn van harte welkom.

1913-1953. 40 jaar Timmerfabriek De Concurrent
aangeboden door het personeel

